

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ
ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

**“ЎЗБЕК ФИЛОЛОГИЯСИНИНГ
ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИ
ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ
МУАММОЛАРИ”**

**МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ – АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛАРИ**

Тошкент
“VNESHINVESTROM”
2022

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ**

**Филология фанлари доктори, профессор, милиция майори,
ДОНИЯРОВА ШОИРА ХУРСАНДОВНА
таваллудининг 55 йиллиги муносабати билан унинг ёрқин
хотирасига бағишланган**

**“ЎЗБЕК ФИЛОЛОГИЯСИНИНГ ДОЛЗАРБ
МАСАЛАЛАРИ ВА УНИ ЎҚИТИШ
МЕТОДИКАСИ МУАММОЛАРИ”**

**мавзусидаги Халқаро илмий – амалий конференция материаллари
(2022 йил 29 апрель)**

Тошкент

“VNESHINVESTROM”

2022

ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА ДАРАХТ ОБРАЗИНИНГ РАМЗИЙ-МЕТАФОРИК ИФОДАСИ

*Рустамова Гавҳар Баҳром қизи,
БухДУ таянч докторанти*

Мақоллар доно халқимизнинг кўп асрлик кузатиш ва тажрибалари маҳсули бўлиб, катта ҳаётий сабоқларни қисқа жумлаларда акс эттиради. “Узум оламан десанг, узун кес” мақоли билан токни қишга кўмишда узун кесиш тавсия этилган. “Чор занг – чил маданг” деган мақол ҳам соҳибкорлар ҳаётидан келиб чиққан. Токнинг ёғон танасини “занг”, ундан ўсиб чиққан ва каттиқлашган новдаларни “маданг”, ундан ўсиб чиққан новдаларни эса “панжа” деб атайдилар. Маданг ҳар йили қайтариқ қилиб турилса, зангга айланади. Мақолда токни кесаётганда, ҳар тўртта зангга қирқта маданг қолдириш тавсия этилган.

“Куркурак кўрмагунча ток очма”. Одатда, баҳор фаслининг охирида, беҳи гуллаганда, ҳамма қушлардан кейин кўкқарға келади. Уни “кирок-кирок”, “куркурак” деб ҳам атайдилар. Бобо дехқонлар, тажрибали боғбонлар то куркурак келмагунча, беҳи гулламагунча, тоқларни очмайлар. Чунки, бу вақтга келиб, об-ҳавонинг ҳамма хавф-хатарлари ўтган бўлади, очилган токнинг шўраларига зиён-заҳмат етмайди. Ота-боболар бу хусусдаги насиҳатларини мазкур мақол воситасида айтиб қолдирганлар.

Баъзида дарахтлар образи ўзи ифодаляйдиган асосий маънодан чекиниб, метафора воситасида кўчма маънода қўлланилади. Рус халқ кўшиқларининг поэтик тузилишини тадқиқ этган В.И.Ереминанинг сўзларига кўра, маълум бир тематик образлар гуруҳи учун маъно кўчиши маъжозий тасвир билан боғлиқ. Демак, қайин, тол, арча ва ҳоказо образлар бадиий матнда рамзий маъносини бутунлай йўқотади [1; 116].

Н.П.Колпакова эса символизм мазмунини тушунишни тасвирларнинг функционал маъноси билан боғлиқ деб ҳисоблаб, шундай ёзади: “Алоҳида тушунчаларга у ёки бу рамзий маънони бир марта ва умуман беришга уринишлар фойдасиздир. Ҳар хил турдаги дарахтлар, гуллар, ... кўшиқда бадиий образга айланиб, фақат ҳар бир алоҳида кўшиқ матнидаги ҳолати ва вазифасига қараб қувноқ ёки ғамгин рамзий маъно касб этиши мумкин” [2; 205].

Бизнингча, юқоридаги фикрлар мақоллар учун ҳам тааллуқли. “Мевали дарахтнинг боши ҳам” мақолида “ҳам” – пастга эгилган, қуйи солинган деган маъноларни билдиради. Халқ орасида ушбу мақолнинг “Мевали дарахт ерга қараб эгилар, Мевасиз дарахт кўкка қараб қаққаяр”; “Мевали дарахт ерга энгашар, Мевасиз дарахт кўкка тармашар”; “Мевасиз дарахтнинг шохи тикка”; “Бошоқ боши канча тиғиз бўлса, қадди шунча букилар” каби вариантлари ҳам борки, буларнинг барчаси билан мажозан ақлли, билимдон, олиму донишманд одам ўзини доимо камтар тутиб, бошини қуйи солиб юради, ўтиради, ўз илм-билиминини ўзгаларга пеш қилмайди, оз гапириб, кўп тинглайди. Билимсиз, аҳмоқ, нодон, ношуд одам эса, аксинча, керилиб,

кеккайиб, босар-тусарини билмай, ҳеч кимга гап бермай, ҳеч кимни менсимай юради ва бу билан ўз аҳмоқлиғни, жоҳиллигини одамларга ўз-ўзидан аён қилади-қўяди, демоқчи бўладилар. Жамият бундай одамларнинг адабини беради, ўзидан четлаштиради, улар ўз ношудликлари туфайли ҳаёт машаққатларига дош беролмай, бамисоли ўтиндай ёқилиб, йўқ бўлиб кетадилар. Мақолда айтилганидек: “Мевасиз оғоч – ўтин, Ёғинсиз булут – тутун”; “Мевасиз дарахт болтага дучор бўлади”.

“Ёнғоқ минг яшайди, арча билан тенг яшайди” мақолида ҳам ёнғоқ – узок умр кўрувчи дарахт, – деган фикр муболаға билан изҳор қилинган. “Ёнғоқ олсанг – чақиб ол, ипак олсанг – боқиб ол” мақоли орқали эса дарахлар биан боғлиқ образларнинг бошқа ҳаётий асослари воқеланади. Одатда, ёнғоқнинг тўқ ё пучлигини чақиб кўрмай туриб билиш қийин. Ипак матонинг қандайлигини (масалан, атласнинг неча “тепки”лигини) синчиклаб карамай туриб, билиб бўлмайди. Мазкур мақол билан: “Ҳар бир нарсани сотиб олаётганда, унинг сифатини обдон текшир, ўзингнинг ақлинг етмаса, биладиганлар билан маслаҳатлаш. Акс ҳолда, пулинг куяди, чув тушасан, афсус ейсан” демоқчи бўладилар [3; 157].

“Нодийданинг тушига бир жуфт шафтоли данаги кирибди” мақолининг келиб чиқиши халқ ўртасида айтилиб юрадиган қуйидаги ҳикоя билан боғлиқ: Бир хасис одам тушида бир жуфт шафтоли данак ётганини кўрибди. Бундай ён-верига қараса, ўзидан бошқа ҳеч ким йўқ экан. “Ҳайрият, дебди у ўзига-ўзи, – шундай нодир нарсани ҳеч ким кўрмабди-я. Бу энг аъло нав шафтолининг данаги экан, хўб кўлимга тушди-да, бировга кўрсатмай кўяқолай”, деб турганда бир одам келиб қолибди-да, унинг кўлидаги данакларни олиб қўйибди. Иккови шафтоли данакни таллашиб, бир-бирини босиб ура бошлабди. Шу пайт ҳалиги хасис одам уйғониб кетибди. Қараса, хотинини бўғаётган экан... Зотида ҳеч бир нарсани кўрмаган, молпараст, назари паст, хасис, зикна одамни “нодийда” дейдилар. Бундай одамнинг кўлидаги арзимас нарса ҳам зўр, қимматбаҳо бўлиб туюлади ва уни бировга ўлақолса бергиси келмайди. Мана шундай одамларга нисбатан аччиқ киноя тарзида қўлланилади.

Бундан ташқари, дарахтлар ҳақида яратилган мақолларда шундай ўғитлар илгари сурилади:; “Ёлғиз дарахт ўрмон бўлмас, Ёлғиз ёғоч пана бўлмас”, “Дарахт бир жойда кўқарар”, “Дарахт япроғи билан кўркама, Одам – меҳнати билан”, “Дарахт – ҳаводан, одам – меҳнатдан”, “Дарахтни – меваси, отни – сийнаси, одамни меҳнати безайди”, “Дўланани кўрганда тоғ эсингдан чиқмасин” [4; 551]. Кўриняптики, бу мақолларда дарахт ва инсон образлари ўзаро параллелликда талқин этилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Еремина В.И. Поэтический строй русской народной лирики. – Л.: Наука, 1978. – С.116.
2. Колпакова Я.П. Русская народная бытовая песня. – М., 1962, – С.205.

	(Ҳайратий, Гурбат, Муҳиб ижоди мисолида)	
22.	Turovova Parizod. Abdulla Ahmadning “Faryod” qissasida hayot haqiqati talqini	523
23.	Tўраева Дилноза. Ҳиссий тафаккурнинг мажозий талқини	526
24.	Тажиббаева Дилфуза. Рамзий-мажозий тимсолларнинг шоир ўзига хослигини белгилашдаги ўрни	530
25.	Бойсинов Соҳибжон. Маҳмуд Қошғарийнинг “Девону луғати-т-турк” асарида халқ мақолларининг акс этиши	533
26.	Неъматова Ҳулкар. XXI аср сафарномалари: бугундан мозийга қўйилган кўприк (Қамчибек Кенжа билан суҳбат)	537
27.	Норбоев Урозали. Вклад Чулпона в развитие узбекской литературы	540
28.	Tajibayeva Latofat . Fitrat va Cho‘lpon she‘riyatida poetik obraz yangilanishi	543
29.	Qurbonova Gulbahor. Adabiy aloqalarning yozuvchilar ijodida aks etishi	546
30.	Jumanova Dilnavoz. Badiiy uslubda xalq maqollaridan foydalanish mahorati	548
31.	Муминова Нодира. Рус халқ поэтик оғзаки ижодида маросим фольклори	553
32.	Normamatova Mahliyo. Ijodiy saboq va an‘analar ta‘siri	558
33.	Атаджанов Ғуломжон. Шаклан ўхшаш ва алдоқчи сўзлар муаммоси	561
34.	Рустамова Гавҳар. Халқ мақолларида дарахт образининг рамзий-метафорик ифодаси	565
35.	Шербекова Гавҳар. Никоҳ тўйи кўшиқларида “Қалин”, “Сут пули”, “Тўй харжи” тушунчаларининг бадий ифодаланиши	567
36.	Ортиқова Эътибор. Бугунги ўзбек поэмалари бадий структурасида фольклор аънаналари	569
37.	Собирова Моҳира. Адабиёт муаллими образи Абдулла Қаҳҳор талқинида	572
38.	Jo‘raqulova Imira. “Qo‘rg‘onlangan oy” romanida obraz va obrazlilik	577
39.	Холиқов Азамат. Алишер Навоий ижодида ахлоқий-маънавий тушунчалар талқини	580
40.	Азизова Нигора. Аҳмад Ҳошим ижодида қалб кечинмаларининг шеърий ифодаси	583
41.	Nazarova Feruza. Asqad Muxtorning “Jar yoqasida chaqmoq” qissasi haqida mulohazalar	586
42.	Tulishova Gulzina. Davr va ijodkor shaxs	589
43.	Mardanov Rahim., Anorboyzoda Feruza. Tog‘ri yo‘l doim mashaqqatli ...	593
44.	Ҳакимова Дилдора. Шукур Холмирзаевнинг китобсевар қаҳрамонлари	596